

Лекція 20. Визначений інтеграл

План

1. *Означення визначеного інтеграла*
2. *Властивості визначеного інтеграла*
3. *Інтеграл зі змінною верхньою межею*
4. *Формула Ньютона-Лейбніца*
5. *Метод заміни змінної у визначеному інтегралі*
6. *Метод інтегрування частинами*

1. Означення визначеного інтеграла

Нехай функція $y = f(x)$ визначена на відрізку $[a; b]$, $a < b$. Розіб'ємо відрізок $[a; b]$ на n довільних частин так, щоб

$$a = x_0 < x_1 < x_2 < \dots < x_{i-1} < x_i < \dots < x_{n-1} < x_n = b.$$

Сукупність точок $x_0, x_1, x_2, \dots, x_n$ назовемо T -розбиттям відрізка $[a; b]$ на частини. Для кожного з частинних відрізків визначимо його довжину $\Delta x_i = x_i - x_{i-1}$ ($i = 0, 1, \dots, n-1$) та значення функції $f(\xi_i)$ у довільній точці $\xi_i \in [x_{i-1}; x_i]$. Позначимо через λ – найбільшу довжину серед довжин частинних відрізків, тобто $\lambda = \max_{0 \leq i \leq n-1} \Delta x_i$. Утворимо суму $\sigma_n = \sum_{i=1}^n f(\xi_i) \cdot \Delta x_i$, яка називається *інтегральною сумою* функції $y = f(x)$ на відрізку $[a; b]$.

Означення 1. Якщо існує скінченна границя інтегральних сум σ_n при $\lambda \rightarrow 0$, яка не залежить ні від способу розбиття відрізка $[a; b]$ на частини Δx_i , ні від вибору точок ξ_i у кожному з частинних відрізків, то вона називається *визначеним інтегралом* функції $f(x)$ на відрізку $[a; b]$ і позначається символом

$\int_a^b f(x) dx$. Отже, згідно з означенням,

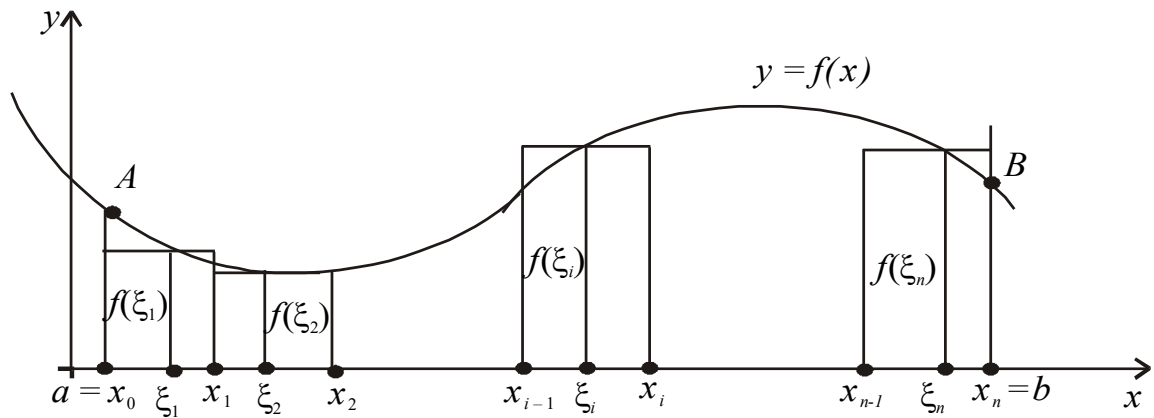
$$\int_a^b f(x) dx = \lim_{\lambda \rightarrow 0} \sum_{i=1}^n f(\xi_i) \cdot \Delta x_i.$$

Числа a і b називають відповідно нижньою та верхньою межами інтегрування; функція $f(x)$ – підінтегральна функція; $f(x) dx$ – підінтегральний вираз; dx – диференціал змінної інтегрування.

Означення 2. Функція, для якої на $[a; b]$ існує визначений інтеграл

$\int_a^b f(x) dx$ називається *інтегрованою на цьому проміжку*.

Геометричний зміст визначеного інтеграла полягає в тому, що визначений інтеграл від невід'ємної та інтегрованої на відрізку $[a; b]$ функції чисельно дорівнює площі криволінійної трапеції, обмеженої графіком функції $y = f(x)$, відрізками прямих $x = a$, $x = b$ та віссю Ox :

Необхідною умовою існування визначеного інтеграла є обмеженість функції $f(x)$ на відрізку $[a; b]$.

Достатньою умовою існування визначеного інтеграла є неперервність функції $f(x)$ на цьому ж відрізку.

2. Властивості визначеного інтеграла

I. Якщо $f(x) = c = \text{const}$, то $\int_a^b c \, dx = c \cdot (b - a)$.

II. Сталій множник можна виносити з-під знака визначеного інтеграла, тобто $\int_a^b c \cdot f(x) \, dx = c \cdot \int_a^b f(x) \, dx$.

III. Якщо $f_1(x)$ та $f_2(x)$ інтегровні на $[a; b]$, то

$$\int_a^b (f_1(x) \pm f_2(x)) \, dx = \int_a^b f_1(x) \, dx \pm \int_a^b f_2(x) \, dx.$$

IV. Якщо у визначеному інтегралі поміняти місцями межі інтегрування, то інтеграл змінить лише свій знак на протилежний, тобто

$$\int_a^b f(x) \, dx = - \int_b^a f(x) \, dx.$$

V. Визначений інтеграл з однаковими межами інтегрування дорівнює нулю $\int_a^a f(x) \, dx = 0$.

VI. Якщо $f(x)$ — інтегровна в будь-якому із проміжків: $[a; b]$, $[a; c]$, $[c; b]$, то $\int_a^b f(x) \, dx = \int_a^c f(x) \, dx + \int_c^b f(x) \, dx$.

VII. Якщо $f(x) \geq 0$ і інтегровна для $x \in [a, b]$, $b > a$, то $\int_a^b f(x) \, dx \geq 0$.

VIII. Якщо $f(x)$, $g(x)$ – інтегровні та $f(x) \geq g(x)$ для $x \in [a, b]$, $b > a$, то

$$\int_a^b f(x) dx \geq \int_a^b g(x) dx.$$

IX. Якщо $f(x)$ – інтегровна та $m \leq f(x) \leq M$ для $x \in [a, b]$, $b > a$, то

$$m(b-a) \leq \int_a^b f(x) dx \leq M(b-a).$$

X. **Теорема (про середнє):** Якщо функція $f(x)$ – неперервна для $x \in [a, b]$, $b > a$, то знайдеться така точка $x = c \in [a, b]$, що:

$$\int_a^b f(x) dx = f(c) \cdot (b-a)$$

3. Інтеграл зі змінною верхньою межею

Нехай функція $f(x)$ інтегровна на відрізку $[a; b]$. Тоді вона інтегровна і на будь-якому відрізку $[a; x]$, де $a \leq x \leq b$, тобто для будь-якого $x \in [a; b]$ має

зміст інтеграл $\int_a^x f(t) dt$.

Розглянемо функцію

$$\Phi(x) = \int_a^x f(t) dt$$

Ця функція визначена на відрізку $[a; b]$ і називається *інтегралом зі змінною верхньою межею*.

Теорема 1. Похідна інтеграла від неперервної функції по змінній верхній межі існує і дорівнює значенню підінтегральної функції в точці, що дорівнює верхній межі, тобто

$$\Phi'(x) = \left(\int_a^x f(t) dt \right)' = f(x)$$

4. Формула Ньютона-Лейбніца

Теорема 2. (Основна теорема інтегрального числення). Нехай функція $f(x)$ неперервна на відрізку $[a; b]$. Якщо функція $F(x)$ є довільною її первісною на цьому відрізку, то

$$\int_a^b f(x) dx = F(x) \Big|_a^b = F(b) - F(a).$$

Ця формула називається *формулою Ньютона-Лейбніца*.

Приклад.

$$\int_1^2 x^2 dx = \frac{x^3}{3} \Big|_1^2 = \frac{8}{3} - \frac{1}{3} = \frac{7}{3}.$$

5. Метод заміни змінної у визначеному інтегралі

Теорема. Якщо: 1) $f(x)$ – неперервна для $x \in [a; b]$; 2) $\varphi(\alpha) = a$, $\varphi(\beta) = b$; 3) $\varphi(t)$ та $\varphi'(t)$ – неперервні для $t \in [\alpha; \beta]$; 4) при $t \in [\alpha; \beta] \Rightarrow x \in [a; b]$, то

$$\int_a^b f(x) dx = \int_{\alpha}^{\beta} f(\varphi(t)) \cdot \varphi'(t) dt.$$
$$\left. \begin{array}{l} x = \varphi(t), \\ dx = \varphi'(t) dt; \end{array} \right| \begin{array}{l} \frac{x}{t} \Big|_a^b \\ \frac{a}{\alpha} \Big|_{\alpha}^{\beta} \end{array}$$

Зауваження. При заміні змінної інтегрування у визначеному інтегралі змінюються межі інтегрування, і тому нема потреби повертатись до початкової змінної.

Приклад. $\int_4^9 \frac{dx}{\sqrt{x+1}} = \left. \begin{array}{l} x = t^2, \quad dx = 2t dt \\ \frac{x}{t} \Big|_4^9 \\ \frac{2}{2} \Big|_2^3 \end{array} \right| = \int_2^3 \frac{2t dt}{t+1} = 2 \int_2^3 \frac{t+1-1}{t+1} dt =$

$$= 2 \int_2^3 \left(1 - \frac{1}{t+1} \right) dt = 2 \left(t - \ln|t+1| \right) \Big|_2^3 = 2(3 - \ln 4 - (2 - \ln 3)) = 2 \left(1 + \ln \frac{3}{4} \right).$$

6. Метод інтегрування частинами

Теорема. Якщо функції $u(x)$ та $v(x)$ мають неперервні похідні для $x \in [a; b]$, то

$$\int_a^b u dv = (uv) \Big|_a^b - \int_a^b v du.$$

Приклад.

$$\int_1^e \ln x dx = \left. \begin{array}{l} u = \ln x, \quad du = \frac{dx}{x} \\ dv = dx, \quad v = x \end{array} \right| = x \ln x \Big|_1^e - \int_1^e x \frac{dx}{x} = e - x \Big|_1^e = 1.$$